

Kolheim-tunet

Småbruket Kolheim var i øst og nord avgrenset av Smeaheiveien (Torvveien), i sør en steingard mellom Kolheim og boligfeltet Skjeneholen og i vest en steingard som det i dag er rester av mellom eiendommene Kolheim 1 og 3, og mellom Kolheim 13 og 15. Før utbyggingen av de nye veisystemene og boligfeltene dreide Smeaheiveien vestover omtrent der nåværende buss-stopp er, og gikk videre omtrent der nåværende Somaveien går, fram til omtrent der brua går over motorveien. Der var et kryss med daværende Somaveien, som gikk omtrent der motorveien går. Fra Kolheim buss-stopp og østover var det opprinnelig ingen vei.

Fra Kolheim mot vest. Steingarden midt på bildet er det nå noen rester av mellom Kolheim 1 og 3 og mellom Kolheim 13 og 15. Husa i bakgrunnen er gårdshusa på Prestholen. (Foto: leo fra 1970-tallet)

Fra Kolheim mot nord. Bærheimsnuten i bakgrunnen. Langs steingarden midt på bildet går Torvveien, der nåværende Somaveien går. (Foto: leo fra 1970-tallet)

Slik var situasjonen helt til 1980-tallet, da byggingen av motorveien kom i gang for alvor, og vel et tiår senere startet utbyggingen av boligfeltene, og nye veier kom til. Småbruket hadde et areal på ca 15 mål.

Navnet *Kolheim* finner vi første gang i 1911, da bruket ble utskilt fra hovedbruket *Kjærholen*, gnr. 69, bnr. 1. (Kjærholen var en større gård som dekket det meste av Smeaheias nåværende boligfelt. Våningshus, løe m.m. lå omtrent der skolen ligger nå.). Navnet Kolheim henspeiler nok på brukets første eier, Martin Kolnes. Den formelle skylddelingen, med tildeling av eget gårds- og bruksnummer (gnr. 69, bnr. 65) skjedde altså i 1911, men Martin Kolnes hadde allerede i 1909 kjøpt jordstykket av eieren av Kjærholen, islendingen Kristjan Hansen. Hjemmelshaver (den som hadde skjøte på eiendommen) var en Thomas Thorsen Gramstad. Han var også formelt hjemmelshaver til Kolheim, så lenge det ikke var utstedt eget skjøte. Det skjedde uavhengig av skylddeling og eventuelt salg av eiendommen. For Kolheims vedkommende fikk eieren skjøte i november 1915, da ble skjøtet skrevet på Martin Kolnes sin sønn, Erik Mandius Kolnes.

Vi bør starte historien enda tidligere, da Kolheim kun var en navnløs utmark til Kjærholen. Strategisk plassert ved de store torvmyrene var ikke området uten betydning. Fra Torvveien og nordover var det sammenhengende svarte torvmyrer helt til foten av Bærheimsnuten. Fra disse myrene ble det hentet store mengder torv som Sandnesfolk brukte som brensel. Torvet ble fraktet med hest og kjerre fra myrene, en av ferdselsårene var opp Torvveien (Smeaheiveien) og videre til Sandnes. Da det første teglverket ble etablert i Sandnes i 1784, *Sandnæs Teglverk* (senere, da nye teglverk kom til, kalt *Gamlaverket*), ble tilgangen til torvet i Somamyra absolutt avgjørende for driften. Allerede i 1796 fikk *Sandnæs Teglverk* tinglyst ”*ret til hestebeite i udmarken*” til Kjærholen. Men det var jo nettopp bl. a. på Kolheim! Vi kan tenke oss de lange karavaner med torv til teglverkets mange ovner i Sandnes. Hestene trengte hvile og beite. Gressbakkene på Kolheim var nok et velegnet sted. Det er antatt at Torvveien ble bygget først på 1800-tallet, men det har nok vært transport av torv før den tid. Dette var jo raskeste vei til teglverket, som lå rett på andre sida av Trones-høyden, ned mot Gannsfjorden. Teglverket brukte også hester som arbeidskraft i selve verket, så beiteretten på Kjærholen kan nok ha blitt benyttet også utenom torv-sesongen.

Vi vet ikke nøyaktig når de enkelte bygningene på Kolheim ble satt opp. Men byggingen må ha startet like etter at Martin Kolnes skrev kjøpekontrakt med Kristjan Hansen 9. august 1909. I en obligasjon datert 13. november 1909 (tinglyst 17. mars 1910) erkjenner Martin Kolnes å skylde *A/S Sandnes Høvlari & Trælastforretning* kr. 660,00

”for opførelse af en bygning”. Det ble etter hvert tre bygninger på Kolheim: Driftsbygning (løe med fjøs), heimahus og et såkalt kjerrehus. Sandnes kommune har anslått byggetidspunkt for heimahuset til ca 1915, men disse nevnte opplysningene i panteboka kan tyde på at huset ble satt opp noen år tidligere.

Heimahuset var bygget i en såkalt enkel Sveitserstil, grunnflate ca 32 m². Tømmerveggene var laftet, med høvlet panel utenpå. Fra et lite bislag kom man direkte inn i kjøkkenet. Der var en liten kjøkkenbenk under vinduet, vedkomfyr til koking (ble senere erstattet med elektrisk komfyr), en smal trapp opp til loftet og en dør til stova. I stova var et vindu på sørveggen og to vinduer på vestveggen og en dør som førte til kammerset i husets nordvestre hjørne. Loftet var delt i to med en vegg omtrent ved pipa. Det var langsgående bjelker i mønet og midtveis ned langs taket. På disse bjelkene var spikret sutaksbord, og over der igjen lekter med takstein (Sandnespanner). Det var ingen isolasjon. Under mønebjelken var det ca to meter høyde. Kjelleren var også avdelt i to rom. Det innerste ble brukt til potetlagring, i det ytterste foregikk aktiviteter som klesvask, lefsebaking mm. Der var det en vedkomfyr.

Driftsbygningen var såkalt grindabygd med teglsteinsfjøs. Det meste av løe-rommet ble brukt til oppbevaring av høy, også over fjøset. Det var et mindre areal i front til bruk som verksted og oppbevaring av diverse utstyr. Under høyrommet mot vest var gjødselskjeller. Utenfor fjøsets sørvegg var ute-doen.

Å få til en lønnsom drift av dette småbruket var nok ikke enkelt i begynnelsen. Martin Kolnes blir også, bl.a. i folketellinger, nevnt som teglverksarbeider, så Kolheim-bruket ga nok ikke særlig inntekter. 5. august 1915 ble det holdt eksekusjons-forretning hos Martin Kolnes ”*efter forlangende av O. Salomonsen Westergaard ... for gjæld til Rekvirenten ...*”. Gjelden var på kr. 250,80, og Martin erklærte at han ikke kunne skaffe pengene. ”*Beslutning i henhold til den fremlagte Dom og rekvirentens begjæring gis O. Salomonsen Westergaard rettens Indførsel i bnr 65 Kolheim av gnr 69 Lura i Höiland av Skyld 5 öre med huse tilhörende Martin Kolnes ...*”. Martin må muligens ha klart å skaffe pengene senere, for allerede i november samme år får sønnen Erik Mandius skjøte på eiendommen (se ovenfor), kjøpesum kr. 600.

Etter dette er flere eiere nevnt i pantebøkene, men det ser ut som Erik Mandius Kolnes beholder skjøte og hjemmelsrett fram til 1928: Tormod Dirdal er eier i 1922, Thomas Dirdal i 1928. Etter at Thomas Dirdal døde i mai 1928 fikk Erik og Lise Ommundsen kjøpe bruket. Tvangsauksjons-skjøte ble tinglyst 17. september 1929, kjøpesum var kr. 5700.

Erik og Lise stod foran store arbeidsoppgaver da de overtok bruket. Noe av det første som ble gjort var å støpe gulv i kjelleren i heimahuset. Hittil hadde det bare vært jordgulv, og det var lite praktisk, all den tid kjelleren ble mye brukt til både matlaging og klesvask. Her var vedkomfyr for koking av vann og annen koking, baking av lefser og andre bakervarer m.m. I kjelleren var også separatorene for håndtering av melk fra kyrne. Det hastet også med å få støpt lann-kumme i tilknytning til fjøset, noe som ble gjort i løpet av de første åra.

Høyonn på Kolheim, ca 1930

En annen påtrengende oppgave var å utvide kjerrehuset. Et tilbygg med blikktak ble laget. Kjerrehuset inneholdt stall for hesten og plass for kjerrer, jordbruksmaskiner og annet utstyr man trengte. I kjerrehuset oppbevarte man også torv til brensel, og det var en jordkjeller for frostfri oppbevaring av kålrabi, senere roer som ble brukt til dyrefor. Ved siden av kjerrehuset bygget Erik en såkalt "tjelm" for oppbevaring av kornbanda før kornet ble tresket. Tjelmen var egentlig bare et tak (eller "hjelme") som var festet i høye stolper i hvert hjørne, så heiste man ved hjelp av taljer taket opp til den høyde som var nødvendig. Fravær av vegger gjorde at halmen ble utsatt for vær og vind, men kornbanda ble alltid plassert slik at selve kornet kom inn mot midten, der det lå trygt. (Men musene syntes dette var et kjekt oppholdssted. Dem kunne vi observere flyktende når tjelmen ble tømt!)

Det måtte ryddes store mengder stein fra markene for å kunne drive jorda hensiktsmessig. Steinen ble brukt til å lage steingarder rundt eiendommen. Dermed ble man både kvitt steinen og man fikk solide gjerder som holdt buskapen på plass. De første åra på Kolheim hadde Erik arbeid som smed på Kleppe, og han var ukependler. Disse årene fikk han mye hjelp av sin far Sven til gårdsarbeidet. Erik Ommundsen sin bakgrunn som smed kom vel med når det skulle lages diverse redskaper og verktøy. Lise var en mester i matlaging og huslige

gjøremål. Det knøttlille primitive kjøkkenet var ingen hindring. Hennes lefser og krotekaker var vidgjetne, hun stod ofte hele dager i kjelleren og bakte, alene eller sammen med nabokoner.

Det var innlagt strøm på Kolheim, iallefall fra 1920-tallet, men ikke vann eller avløp. Det ble gravet ut en brønn 15-20 meter nedenfor husets sørvestre hjørne. Herfra ble vann båret i bøtter, både til husholdet og til husdyra. Melkespann (med meieriets registreringsnummer 107) ble heist ned i brønnen for å holde melka så kjølig som mulig inntil den skulle leveres til meieriet.

Kolheim hadde torv-rettigheter på et område i Somamyra. Tidlig om våren var tida for å skjære torv. I flere omganger ble torvet satt opp til tørk, først 4-5 torvbrikker støttet mot hverandre, senere ble torvet satt opp i større "hauger", og tilslutt, når torvet var tilstrekkelig tørt et stykke ut på sommeren, ble det kjørt hjem. Erik og Lise hadde en spesiell karm til høykjerra som var beregnet til denne torvtransporten. Familiene på Kolheim var faktisk blant de siste som skar torv i Somamyra. Torvskjæringen tok slutt tidlig på 1960-tallet.

Erik og Lise drev småbruket til ca 1962, da overtok datteren Valborg og svigersønnen Bernhard Otterå. De hadde på 1950-tallet bygget eget hus på Kolheim. Bruket ble drevet videre en stund som før, men mer på "hobby-basis", ikke som levevei. I 1965 ble den 32 år gamle hesten avlivet, og en eldre traktor ble innkjøpt. Kjerrene og andre redskaper ble ombygget slik at traktoren kunne gjøre det arbeidet hesten hadde gjort før. En ny tid var kommet til Kolheim. Erik bodde i heimahuset på Kolheim til han døde i 1981, Lise døde ti år senere.

Krysset Gamle Somaveien-Torvveien. Bygningene til høyre i bakgrunnen er Kolheim. Brua over motorveien ble senere bygget et lite stykke før krysset, til høyre i bildet. (Foto: leo fra 1970-tallet)

De første store forandringene i området startet tidlig på 1980-tallet. Da var byggingen av motorveien fra Stavanger nådd Somamyra. Den gamle Somaveien lå "i veien" for den nye motorveien, og ble etter hvert lagt om. Det ble fylt ut store masser slik at man kunne bygge en bro over motorveien. Hele terrenget og landskapet ble endret. Senere, gjennom 1990-tallet, pågikk reguleringsarbeidet som gjorde Kolheim og det meste av arealet sør for motorveien til boligområder. *Smeaheia utbyggingsselskap* kjøpte opp gårdene Kolheim, Kjærholen, Prestholen, Firkanten og deler av flere andre eiendommer. Dette skulle for grunneierne være et såkalt "frivillig" salg, men alternativet ville vært ekspropriering fra kommunens side, så grunneierne godtok betingelsene. Etter omreguleringen ble de fra før eksisterende boliger tilbakeført til sine eiere, og reguleringsplanen bestemte også at det gamle Kolheimtunet skulle ha en vernet status. Driftsbygningen ble likevel tillatt revet i 2007, da den var i meget dårlig forfatning.

Restaureringsarbeidet på de to gjenværende bygningene startet høsten 2014. Da ble taket på heimahuset restaurert med utskifting av råtne deler av takbjelker og sutak, det ble lagt papp over og pannene ble utskiftet med tilsvarende i bedre stand. I flere år hadde det lekket inn vann flere steder, og det var store skader. Sommeren 2015 fortsatte arbeidet med utskifting av kledning og vinduer. De originale vinduene ble utskiftet allerede på 1980-tallet, og nå ble det satt inn vinduer slik de var opprinnelig. Bislaget var gjennområttent og måtte skiftes fullstendig.

På kjerrehuset ble taket reparert tilsvarende, og de gamle pannene ble lagt på igjen. Også kjerrehuset hadde vært utsatt for lekkasje i årevis, og mye av treverket måtte erstattes. Nedre del av sørveggen hadde vært i kontakt med fuktig jord, og deler av stenderne og endel kledningsbord måtte skiftes.

